

Metodologinis nacionalizmas ir naujasis kosmopolitizmas migracijos tyrimuose

JOLANTA KUZNECOVIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Sociologijos katedra, Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas

El. paštas: j.kuznecoviene@smf.vdu.lt

Šiame straipsnyje apžvelgiamos kosmopolitizmo sąvokos sociologinės apibrėžtys ir metodologinio kosmopolitizmo taikymo migracijos tyrimuose privalumai. Apibrėžiant metodologinį kosmopolitizmą kaip tyrimais grindžiamą domėjimąsi žmonėmis, kurie saistosi ne tik nacionaliai ir / ar transnacionaliai, bet ir mato save kaip globalaus pasaulio dalyvį, straipsnyje teigiama, jog kosmopolitizmas suteikia galimybę pamatyti ne tik nacionalius / transnacionalius saistymus, bet ir situacijas, vietas, erdves, kontekstus, kuriuose minėti saistymais suvokiami kaip nereikšmingi. Remiantis požiūriu, jog mobilumas ir transnacionalumas nėra pakankama sąlyga kosmopolitiškoms tapatybėms atsirasti, migracijos tyrimų erdvėje siūloma ieškoti atsakymo į klausimus, kaip, kada ir kodėl mobilumo patirtis gali tapti lankstaus socialinio kapitalo forma ir sukurti socialinius santykius ir gyvenimus su daugialypėmis tapatybėmis. Straipsnis parengtas vykdant LMT finansuojamą projektą „Globalizacijos (transnacionalizmo) poveikis valstybinio ir tautinio tapatumo fragmentacijai (LIVE)“⁴. Sutarties Nr. VAT-41/2012.

Raktažodžiai: metodologinis kosmopolitizmas, metodologinis nacionalizmas, globalizacija, daugialypės tapatybės

---

ĮVADAS

Pastaruoju metu mokslinėje migracijos literatūroje vis dažniau nagrinėjamos tyrimų metodologinės problemos. Diskusijų dėmesio centre atsidadė sąvokų „tauta“ ir „erdvė“ denaturalizacijos tema, metodologinį transnacionalizmą bei metodologinį kosmopolitizmą apibrėžiantys teiginiai ir metodologinio nacionalizmo kritika.

Remiantis metodologinio nacionalizmo kritika, dažniausia analizuojami trys pagrindiniai migracijos tyrimų metodologijos probleminiai aspektai: tyrimo kontekstualizacija, kai nacionalinė valstybė suvokiama kaip svarbiausias reikšmingas empirinių tyrimų kontekstas (Glick Schiller, Darieva, Gruner-Domic 2011: 405; Amelina, Faist 2012: 1709–1712; Beck, Sznaider 2010), etniškumas kaip vyraujanti tyrimo dizaino kategorija (Wimmer 2008) ir etninės priklausomybės naturalizacija (Amelina, Faist 2012: 1707).

Dažnai kritikuojamam metodologiniam nacionalizmui priešpriešinami kiti du požiūriai – vadinamasis transnacionalinis požiūris, arba metodologinis transnacionalizmas, bei metodologinis kosmopolitizmas (Amelina, Faist 2012). Abu šie požiūriai siūlo metodologinius transnacionalinio ir globalaus mobilumo bei transnacionalinių ir globalių darinių tyrimo instrumentus, padedančius išvengti į tautinę valstybę orientuotos metodologijos. Nors nemaža dalis migraciją tiriančių mokslininkų pritaria metodologinio nacionalizmo kritikai, empirinių tyrimų plotmėje į šią kritiką atsižvelgiama retai.

Lietuvoje migracijos problema yra viena aktualiausių socialinių problemų. Jau keletą metų ją sprendžia įvairių sričių mokslininkai, atlikta nemažai empirinių tyrimų, į daugelį šio reiškinių aspektų bandyta pažvelgti per skirtingų teorinių perspektyvų prizmes. Tiriant mobilius žmones ir migrantus buvo apčiuopta ir kosmopolitiško socialinio bei kultūrinio pasaulio suvokimo ir veikimo elementų (Šutinienė 2011; Kuznecovienė 2011), tačiau vis dėlto kosmopolitizmas – bene mažiausią Lietuvos mokslininkų susidomėjimą keliantis tapatybės tipas ir gyvenimo stilius. Kyla du klausimai. Pirmasis – kodėl kosmopolitiškumas yra už migracijos tyrimų zonos ribų? Ar todėl, jog inertiškai taikant metodologiniu nacionalizmu grindžiamas teorines prieigas jo „atrasti“ beveik neįmanoma, ar, kosmopolitizmą ir nacionalizmą suprantant kaip antagonizmus, kosmopolitizmo nenorima atrasti ar net nesiekama ieškoti? Antrasis klausimas – kokias perspektyvas migracijos tyrimams atveria metodologinis kosmopolitizmas? Šiame straipsnyje siekiama apžvelgti kosmopolitizmo sąvokos sociologines apibrėžtis ir metodologinio kosmopolitizmo taikymo migracijos tyrimuose privalumus.

KOSMOPOLITIZMO SAMPRATA SOCIOLOGIJOJE

Ilgą laiką po Šviečiamąjo amžiaus kosmopolitizmas buvo siejamas su elitu, intelektualais ir egzilio atstovais, kurie dėl tam tikrų politinių įsitikinimų ir aplinkybių bei filosofinių pažiūrų buvo laikomi greičiau pasaulio, o ne tam tikros vietos piliečiais (Delanty 2006 ir kt.). Suklestėjus nacionalinėms valstybėms, kuriose dominuojančia tapo nacionalinio patriotizmo idėja, tarpvalstybinę priklausomybę deklaruojančios kosmopolitinės tapatybės pradėtos traktuoti kaip nepageidaujamos: „šiandieną abi – ir senesnioji kosmopolitizmo samprata, ir naujesnioji transnacionalinės migracijos ir diasporos – perspektyvos susiduria su nacionalinės valstybės projektais, kuriems reikia išskirtinių nacionalinio lojalumo formų. Šiame kontekste kosmopolitizmas vis dar suprantamas kaip nacionalizmo kritika (Glick Schiller et al. 2011: 401). Įdomu pažymėti, jog pastaruoju metu kosmopolitizmas tapo viena iš daugiausia dėmesio sulaukiančių temų migracijos tyrimų kontekste.

Kosmopolitizmo sampratą aptariančiose diskusijose bei tyrimuose aktyviai dalyvaujantys sociologai ir antropologai siūlo skirti kosmopolitizmą kaip moralinį ar politinį požiūrį bei normatyvinį-filosofinį įsitikinimą ir empirinį-analitinį kosmopolitizmą (Beck 2006; Beck, Sznajder 2010: 386–387). Sociologiniuose bei antropologiniuose diskursuose išskirtinė reikšmė kosmopolitizmo sampratoje suteikiama kosmopolitizmo praktikavimo aspektui. Teigiama, jog senoji kosmopolitizmo idėja turi būti atnaujinta susiejant ją su konkrečiomis socialinėmis realybėmis, o filosofiją, kaip kosmopolitizmo pažinimo būdą, turi pakeisti sociologija. Remdamiesi šia idėja minėti autoriai „neokosmopolitizmą“ socialiniuose moksluose vadina „realistiniu kosmopolitizmu“ arba „kosmopolitiniu realizmu“ (Beck, Sznajder 2010: 382–383; 386–387).

Bene aktyviausias kosmopolitizmo diskusijų dalyvis yra Ulrichas Beckas, kosmopolitizmą apibrėžiantis kaip individo dispoziciją, požiūrį į „kitoniškumą“, kurį išreiškia du aspektai – individuali vertybinė orientacija ir reali praktika: „internalizuotas „kitų“ kitoniškumas, gebėjimas matyti save iš kitų požiūrio taško – iš tų, kurie yra kultūriškai „kitokie“, bei gebėjimas praktikuoti tai savo patirties lauke peržengiant įsivaizduojamas ribas“ (Beck 2004: 153; cit. iš Saito 2011: 126).

Gerard'as Delanty (2006: 28) kosmopolitizmo sąvoką apibrėžia išskirdamas tris kosmopolitizmo tipus: moralinį, politinį ir kultūrinį. Moralinis kosmopolitizmas remiasi universalia kosmopolitine etika. Kosmopolitinės etikos centre – universaliai žmonijos bendruomenei

lojalus individas. Politinio kosmopolitizmo koncepcijos skirstomos į „tvirtas“ ir „silpnas“. Pirmosios kosmopolitizmą sieja su pastaraisiais dešimtmečiais atsiradusia ir besiklostančia nauja politine tvarka bei transnacionalia demokratija, peržengiančia nacionalinės valstybės ribas. „Silpnųjų“ koncepcijų ašis – kosmopolitinė pilietybė, atsirandanti nykstant aiškioms riboms tarp tarptautinių ir nacionalinių žmogaus teisių, ir pripažinimas, jog dalyvavimo politinėje bendruomenėje teisės turi būti apibrėžiamos vadovaujantis rezidencijos, o ne kilmės ar gimimo sąvokomis. Ši pilietybė konstruoja politinę bendruomenę, kuri neprivalo sutapti su kultūrine bendruomene ir priklausomybe. Kultūrinio kosmopolitizmo šaknys įžvelgiamos socialinėje pliuralizacijoje. Kultūrinis kosmopolitizmas formuojasi ir reiškiasi per daugybę nacionalių ir lokalių struktūrų kaitos būdų, atsirandančių kaip jų sąveikos su globaliais procesais pasekmė. Anot Delanty (2006), kosmopolitinė sociologija paaiškina pastaruoju metu vykstančias socialines transformacijas.

Apskritai sociologiniuose apibrėžimuose kosmopolitizmas conceptualizuojamas kaip vertybinė orientacija, mąstymo, jautimo, išsivaizdavimo būdas, peržengiantis vienos grupės ribas ir šiuo peržengimu pakeičiantis individo kasdienes praktikas ir tapatybes. Kosmopolitizmą galima aptikti daugelyje formų: jis gali būti praktikuojamas įvairiuose socialinio ir politinio veiksmo laukuose – tarptautinėse organizacijose, (bi)nacionalinėse šeimose, vietose, kuriose gyvena skirtingos etninės grupės, globaliuose miestuose, transnacionalinėse organizacijose, verslo tinkluose, žmogaus teisių organizacijose ir pan.

Kosmopolitizmas kaip intelektualinė srovė grindžiamas trimis metodologinėmis nuostatomis: metodologinio nacionalizmo kritika, kosmopolitinio būvio diagnoze ir įsitikinimu, kad pastarosios supratimui ir paaiškinimui reikia metodologinio kosmopolitizmo (Beck, Sznajder 2010: 382–383).

METODOLOGINIO NACIONALIZMO KRITIKA

Metodologinis nacionalizmas remiasi prielaida, jog žmonija natūraliai yra susiskirsčiusi į tautas, kurios organizuojasi kaip nacionalinės valstybės ir brėžia simbolines ir materialias ribas, kad atskirtų save nuo kitų nacionalinių valstybių. Tačiau nacionalizmas yra ne tik politinė doktrina, bet ir ontologija, padalijanti pasaulį į nacijas kaip atskirus „autoimuninius“ darinius ir apribojanti tautinę / etninę tapatybę nacionalinėmis ribomis (Calhoun 1997). Sociologinių tyrimų plotmėje visuomenė prilyginama nacionalinei valstybei ir valstybė vertinama kaip svarbiausias tyrimų kontekstas, apribojantis tyrimo ribas.

Metodologiniu nacionalizmu iki šiol grindžiama didelė dalis migracijos tyrimų. Juose migrantai, net jeigu jie matomi kaip gyvenantys „transnacionalinėse bendruomenėse“ ar „transnacionalinėse erdvėse“, analitinėje plotmėje yra „įspraudžiami“ į etninių ar etnoreliginių kategorijų rėmus, sienas kertantis migrantų identitetas suprantamas kaip generuojantis „nuotolinio“ nacionalizmo formas, o mobilumas vertinamas kaip palaikantis ir sustiprinantis nacionalinės valstybės rėmais apribotas tapatybes ir socialinius santykius (Glick, Schiller et al. 2011: 405; Vertovec 2004). Nacionalinių valstybių sienas kertančio identiteto samprata suponuoja tyrimų strategiją, kurioje daugiausia dėmesio skiriama nors ir valstybės ribas peržengiančio, tačiau suprantamo kaip (bi)nacionalinio / etninio identiteto analizei. Galimybė, jog tokie transnacionaliniai projektai gali būti inspiruoti arba gali patys formuoti ne tik daug persidengiančių tapatybių, bet ir kosmopolitines praktikas bei identitetą, pradėta tirti tik pastaraisiais metais.

Kaip alternatyva nacionalinės valstybės socialiniam kontekstui siūlomas kitas conceptualus instrumentas – transnacionalinės socialinės erdvės (Faist 2000; iš Amelina, Faist 2012:

1711). Pastaraisiais metais vis dažniau migracijos tyrimų kontekste artikuliuojama globali kosmopolitinė arena (Beck, Grande 2010).

Vis dėlto pagrindinė metodologinio nacionalizmo kritikos ašis – mintis, jog socialinė, kultūrinė ir politinė veikla struktūruojama ir organizuojama pagal nacionalinės valstybės principą, toliau negali būti vertinama kaip vienintelė orientuojanti, referentinė pozicija socialinių mokslų tyrimuose. Becko ir Sznajder (2010: 385–388) nuomone, be kosmopolitinės perspektyvos ar metodologijos negalima paaiškinti vis didesnę reikšmę ir raiškos mastą įgaunančių renacionalizacijos, reetnifikacijos tendencijų. Kita vertus, svarbu pabrėžti ir kitą metodologinio kosmopolitizmo nuostatą, teigiančią, jog kosmopolitizmas nėra kliūtis nacionalinei valstybei ir nacionalizmui. Kosmopolitizmas nėra susijęs su valstybės žlugimo ar išnykimo prognoze. Iššūkis akademinio sluoksnio atstovams ir praktikams yra suvokti šias moralines tvarkas ne kaip prieštaraujančias viena kitai, bet kaip gyvenančias greta globaliame pasaulyje. Kosmopolitizmas ir nacionalizmas nėra viena kitą paneigiančios kategorijos nei metodologine, nei normatyvine prasme.

KOSMOPOLITINIO BŪVIO DIAGNOZĖ

Kosmopolitinio būvio diagnozė – bene daugiausia oponentų kritikos sulaukianti metodologinė kosmopolitizmo prielaida. Kritikos smaigalys dažniausia nukreipiamas į sąvoką kosmopolitanizacija. Konkrečiau tariant – kvestionuojama sąvokų globalizacija ir kosmopolitanizacija skirtis. Globalizacija vyksta „ten“, kosmopolitanizacija vyksta „iš vidaus“ (Beck, Sznajder 2010: 389). Kosmopolitanizacija nurodo faktą, jog žmonės nuo Maskvos iki Paryžiaus jau seniai gyvena realiai egzistuojančiuose tarpusavio priklausomybės santykiuose. Jie tiek yra atsakingi už šiuos santykius, kiek pastarieji kelia globalią riziką, turinčią reikšmės jų kasdieniam gyvenimui. Kosmopolitanizaciją siūloma suvokti kaip globalizaciją „iš vidaus“, kaip internalizuotą kosmopolitanizmą (ten pat).

Nauja vertybinė orientacija, naujas, kosmopolitinis, požiūris, kuris reiškia, jog žmonės mato save dvejopai – kaip dalį pasaulio, kuris patiria grėsmę, ir kaip dalį jų lokalios situacijos ir istorijos, pradeda formuotis tuomet, kai atsiranda globali viešoji sfera. Šioje sferoje reflektuojama istorinė situacija, kurios pagrindinis bruožas – nacionalinių valstybių susisaisytymas ekonominėmis, ekologinėmis ir terorizmo rizikomis (ten pat).

Šie procesai bei globalizacijos siūloma galimybė virtualiai ir realiai kirsti nacionalines sienas ir sąveikauti su kitų šalių *kitais* perimant jų kultūrinius modelius suponuoja ir kitą kosmopolitanizacijos įtakos socialinių santykių kaitai dimensiją – ji paneigia nacionalistinės orientacijos patirties validumą žmonių kasdienių praktikų lygiu. Kosmopolitizacija padaro individus „latentiniais“, arba „nesąmoningais“, kosmopolitais: žmonės plėtoja atvirumą kitas kultūras reprezentuojantiems individams ir kartu kitoms kultūroms net ir be sąmoningų normatyvinių intencijų. Kosmopolitanizacijos konceptas apima ir pasaulio visuomenės institucionalizaciją per idėjų, normų, diskursų, apibūdinančių žmones kaip žmonijos atstovus, paplitimą pasaulio mastu bei tarptautinių organizacijų kūrimą (Beck 2006).

Kosmopolitanizacijos sąvokos institucinis aspektas – dar viena dažnai kritikuojama kosmopolitizacijos požiūrio dalis. Kaip teigia Hiro Saito (2011: 127), globalizacija šia, institucionalistine, prasme yra tai, ką apima Becko siūloma kosmopolitanizacijos sąvoka, arba institucionalizuotas kosmopolitanizmas: „Palyginti su globalizacijos sociologija, Becko „kosmopolitanizacijos“ konceptas yra paprasčiausia nauja etiketė reiškinių, kuris jau yra išstudijuotas.“ Tačiau Saito pripažįsta, jog Becko kosmopolitanizacijos tezė yra reikšminga sociologijai, nes iškelia mintį apie priežastinį ryšį tarp aplinkos kaitos – ar ją vadinsime

„globalizacija“, ar „kosmopolitanizacija“ – ir subjektyvios orientacijos, praktiškai įtvirtinančios atvirumą kitų šalių *kitiems* ir kultūroms (ten pat).

Gindamas savo poziciją Beckas pabrėžia skirtumą tarp kosmopolitizmo ir neokosmopolitizmo, kuris apibrėžiamas kaip „realistinis kosmopolitizmas“, arba „kosmopolitinis realizmas.“ Esminis kosmopolitinio realizmo socialiniuose moksluose momentas yra ne tik realiai egzistuojančios kosmopolitanizacijos pripažinimas, bet supratimas, jog pastaroji nėra individų ar politikų pasirinkimo dalykas, kad ji ateina į pasaulį ne kaip progresas, vedinas Šviečiamojo amžiaus reflektuoto moralinio autoriteto, bet kaip kažkas užmaskuotas šalutinėmis pasekmėmis, išprovokuotas pačios aplinkos. Kosmopolitanizacijos pripažinimo ir pagrindimo svarbiausias tikslas – parodyti skirtumą tarp kosmopolitinio moralinio idealo, išreikšto Šviečiamojo amžiaus filosofijoje, ir realių žmonių kosmopolitinio būvio (Beck, Sznajder 2010: 388–389).

METODOLOGINIS KOSMOPOLITIZMAS

Globalumas ir lokalumas

Vienas pagrindinių kosmopolitizmo temos klausimų – globalizacijos ir identifikacijos su vieta ryšys. Galima išskirti du pagrindinius ryšio tarp lokalaus ir globalaus požiūrius. Vienas teigia, jog pasauliui tampant globaliu, keičiasi žmonių tapatinimosi, saistymosi ir priklausymo vietai, kurioje jie gyvena ar kurioje augo, būdai, silpnėja tokio saistymosi intensyvumas. Tapatinimasis su lokalia vieta nurodomas kaip vyresnio amžiaus, mažiau išsilavinusių, kaimo vietovėse arba mažuose miestuose gyvenančių, globaliems žmonių, žinių bei technologijų paslaugų srautams mažiau atvirų žmonių bruožas (Roudometof 2005). Tačiau lokalumas nėra priešpriešinamas globalumui. Teigdamas, jog lokalizmas sumažina atvirumą kitiems (kosmopolitizmą) ir įsitraukimą į transnacionalinius laukus (transnacionalizmą), Roudometofas (2005) tuo pat metu pabrėžia, kad yra klaidinga lokaliai besitapatinančius žmones ir kosmopolitus suvokti kaip priešybes. Kosmopolitiškumą ir saistymąsi su konkrečia vieta reikia matyti kaip tęstinumą, kuris rodo saistymosi laipsnį su a) lokalia teritorija, b) valstybe ar šalimi, c) lokalia kultūra, d) ekonominiu, kultūriniu ir instituciniu protekcionizmu.

Kitas požiūris grindžiamas idėja, jog globalumas ir lokalumas, kaip saistymąsi su konkrečia vieta išreiškiančios sąvokos, negali būti apibrėžiamos taikant tokio saistymosi laipsnio rodiklį. Teigiama, jog ryšys tarp lokalaus ir globalaus yra sudėtingesnis. Pastarųjų metų tyrimai rodo (Inglis, Donnelly 2011; Olofsson, Ohman 2007; Kuznecovienė 2011; Šutinienė 2011 ir kt.), kad žmonės gali judėti aplink pasaulį, bet identifikacijos su vieta svarba nemažėja. Žmonės gali būti emigravę prieš daug metų, bet persipinančiomis nostalgijos, ilgesio emocijomis, įsivaizdavimais yra stipriai susiję su vieta, kurioje augo. Ir net kelionės, naujos idėjos, žinios, informacija apie pasaulį, globalus prekių ir paslaugų prieinamumas ne visuomet daro įtaką identifikacijai su vieta. Net tarp vadinamųjų kosmopolitų identifikacija su vieta, kurioje gimė, yra stipresnė nei su vieta, kurioje gyvena. Lokali identifikacija ir saistymasis su vieta yra reakcija į globalizaciją, tam tikra adaptacijos plintant vienodumui forma. Lokalizacija papildo globalizaciją. Kitais žodžiais tariant, globalizacija turi įtakos identifikacijai su vieta ir kosmopolitanizacija nepaneigia ir neprieštarauja tokiai identifikacijai (Inglis 2008; cit. iš Inglis, Donnelly 2011: 139).

Binariškumas

Kitas metodologinio kosmopolitizmo atspirties taškas, bene svarbiausias migracijos tyrimų kontekste, – tapatybių daugybiškumas (Beck, Sznajder 2006; Amelina, Faist 2012 ir kt.). Etnonacionalinių ryšių ir juos reprezentuojančio nacionalinio identiteto bei kosmopolitinės

tapatybės binariškumo atmetimas yra itin svarbus sociologinės kosmopolitizmo sampratos aspektas. Kosmopolitizmas, kaip metodologinis įrankis, siūlo remtis daugybinės priklausomybės prielaida, išreiškiamą „ir / ir“ logika, ir atmesti „arba / arba“ teiginiu išreiškiamą socialinio pasaulio matymą. Teigiama, jog kosmopolitizmas neturėtų būti suprantamas tik kaip tolerancija kultūriniais skirtumams ar universaliai moralei. Nina Glick Schiller ir jos kolegos (2011), analizuodami saistymąsi / nesisaistymą išreiškiančias tapatybes, vartoja sąvoką „kosmopolitinė tapatybės dimensija“, kuri tam tikromis aplinkybėmis gali susiformuoti kai kurių mobilių žmonių kasdienėse veiklose ir požiūriuose – kosmopolitinė dimensija ir etnis / nacionalinis bei su juo susijęs religinis ar lyties identitetas gali formuotis ir egzistuoti lygiagrečiai, neprieštaraudamas vienas kitam. Taigi „išsišaknijimas“ ir atvirumas kitoms kultūroms nėra viena kitai prieštaraujanti sąvoka. Šios sąvokos yra skirtingi veiklos, kuria migrantai kuria namus naujoje aplinkoje ir transnacionaliniuose tinkluose, aspektai. Naujai kuriamose erdvėse mobilūs veikėjai, viena vertus, susiduria su aplinkybėmis, kurios gali inspiruoti kosmopolitinius požiūrius, pavyzdžiui, religinė piligrimystė, misionieriškumas, aplinkosauginės problemos, bendra socialistinė praeitis ar lyčių segregacijos problemos, kita vertus, jie gyvena kontekste, kuriame nuolat patiriamas ir pabrėžiamas uždaramas ar ryškus lokalus saistymasis – sugrįžimo namo naratyvai, nutolęs (*long-distance*) nacionalizmas, etnifikuotas identifikavimasis (Glick Schiller et al. 2011: 400).

Taigi bendrumo su kultūrinio kitoniškumu jausmas suprantamas kaip esminis kosmopolitizmo aspektas, bet šis jausmas nebūtinai yra vyraujantis kosmopolitiškai orientuoto individo veiklose. Bendrumo suvokimas ir iš jo kylančios praktikos egzistuoja greta specifinių požiūrių ir praktikų, todėl, pavyzdžiui, Glick Schiller ir jos kolegos (2011) atliekant empirinius tyrimus siūlo neapsiriboti praktikų, pripažįstančių kultūrinius skirtumus, analize ar multikultūralizmo paieškomis. Kviečiama susitelkti į tuos individo veiklos aspektus, kurie yra susiję su „kosmopolitinio sociabilumo praktikomis“ ir tomis kosmopolitinėmis identifikacijomis, kurios atsiranda iš specifinių socialinių užsiangažavimų ir gyvenimo stiliaus, susiklosčiusio tam tikromis aplinkybėmis. Kosmopolitinis sociabilumas apibrėžiamas kaip dislokuotų žmonių socialinė kompetencija, grindžiama komunikaciniais įgūdžiais, t. y. žmogiškuoju gebėjimu sukurti kitoniškumui atvirus socialinius santykius. Kitais žodžiais tariant, kosmopolitinis sociabilumas yra gebėjimas atrasti bendrus žmogiškosios patirties aspektus nepaisant kultūrų skirtumų. Dislokuoti žmonės konstruoja sociabilumo praktikas remdamiesi ir savo specifiniu kultūrinio „aš“, ir platesnėmis žmogiškosiomis aspiracijomis, su kuriomis jie susiduria, jas naudoja, internalizuoja ir atgamina įvairiose situacijose. Šios kompetencijos įgauna įvairias formas ir sudaro įvairias galimybes. *Kai kurios* galimybės tampa arba gali būti vadinamos kosmopolitinėmis.

Prielaida, jog mobilumas ir transnacionaliniai ryšiai suteikia galimybę susiformuoti atvirumo nuostatoms, bet nebūtinai suformuoja kosmopolitinį sociabilumą ar tapatybes, yra vienas esminių kosmopolitizmo sampratos elementų (Glick Schiller et al. 2011: 404). Vienomis aplinkybėmis kosmopolitinis sociabilumas gali susiformuoti, o kituose transnacionaliniuose laukuose, atvirkščiai, gali susiklostyti jį ribojančios sąlygos. Transnacionaliniai ryšiai, jungiantys skirtingų kultūrų žmones, nebūtinai sukuria kosmopolitinį atvirumą ir ne visi praktikuojantys kosmopolitinį sociabilumą pripažįsta savo kosmopolitinę tapatybę. Ryšių su skirtingais kultūriniais modeliais praktikuojančiais žmonėmis palaikymas ne visuomet reiškia, jog pripažįstama universali savidentifikacija. Šią mintį patvirtina Sandros Gruner-Domic (2011) atliktas tyrimas. Anot jos, už tėvynės ribų esantys žmonės gali gyventi specifiškai

artikuluojamą gyvenimo stilių, kurį jie gali vadinti kosmopolitiniu. Iš Lotynų Amerikos kilusios ir Berlyne gyvenančios moterys pragmatiškai pasirinkdavo gyvenimo stilių, kurį jos vadindavo kosmopolitiniu, kad išvengtų etninės identifikacijos, tačiau etniškumo visiškai neatmesdavo. Urbanistiniame kontekste, kur migrantai neretai yra marginalizuojami multikultūrinio diskurso, identifikacija pasitelkus kosmopolitizmą leidžia jiems pabrėžti tuos jų gyvenimo aspektus ir aspiracijas, kuriuos „ignoruoja“ įvairovės politika. Gruner-Domic nekalba apie kosmopolitizmo ir etniškumo binariškumą, ji pabrėžia analitinę poziciją, kuri leidžia teoriškai interpretuoti daugybę migrantų pozicijų.

Kosmopolitizmas, suprantamas kaip daugiabnis saistymasis, yra dar viena socialinių patirčių teorinės interpretacijos galimybė, leidžianti tyrėjams pakilti virš binariškumą – įtraukimas vs. išstūmimas, panašumas (tapatumas) vs. skirtingumas, neretai vyraujančių etniškumo / nacionalumo raiškos tyrimuose.

APIBENDRINIMAS

Apibendrinant šiame tekste aptariamą kosmopolitizmo sampratą belieka atsakyti į klausimą, kodėl verta kalbėti apie kosmopolitizmą kaip tam tikrą konceptualią poziciją ir ką naujo ji siūlo migracijos tyrimų kontekste, nors šiuo metu kosmopolitizmas nėra reiškinys, atspindintis plačiai paplitusius migrantų ir mobilių žmonių elgesio modelius ir gyvenimo stilių?

Kosmopolitizmas, priešingai nei teigtų stereotipinė ar kasdieniame vartojime vyraujanti samprata, – lygiagrečiai egzistuojantis vienos ar kitos formos saistymasis su nacionaline kultūra (įskaitant simbolinį bei emocinį), „išsisknijimas“ nacionalinės valstybės teritorijoje ir tuo pat metu praktikuojamas atvirumas kultūriškai skirtingų grupių bendroms emocijoms, patirtims ir aspiracijoms.

Kosmopolitizmas apskritai sudaro tam tikrą konceptualų pagrindą, leidžiantį analizuoti migrantų „išsivietinimo“, jų tapatybės darybos būdus, saistymosi formas peržengiant įprastą migrantų veikimo erdvėje ribas. Pirmą, daugiaperspektyvę erdvę leidžia apibrėžti tyrimo kontekstą matant migrantų veiklą, *vienu metu* vykstančią ne tik nacionaliniame, transnacionaliniame, bet ir globaliame kontekste (Amelina, Faist 1723). Kitais žodžiais tariant, metodologinis kosmopolitizmas – tai tyrimais grindžiamas domėjimasis žmonėmis, kurie saistosi ne tik nacionaliai ir / ar transnacionaliai, bet ir tuo pat metu mato save kaip globalaus pasaulio dalyvį, kurių atvirumas kitoniškumui yra dalies jų socialinių praktikų pagrindas. Kosmopolitiškumas suteikia galimybę pamatyti ne tik nacionalius / transnacionalius, bet ir situacijas, vietas, erdves, kontekstus, kuriuose šie saistymaisi suvokiami kaip nereikšmingi, todėl atmetami. Kosmopolitiškumas suprantamas ne kaip dileminis saistymosi ar nesisaistymo etninėmis kategorijomis pasirinkimas, bet kaip dar viena kultūrinio identiteto dimensija – kvietimas matyti ir analizuoti įvairias migrantų erdvinio, teritorinio, nacionalinio ir išeinančio už jo ribų saistymosi amplitudes.

Mobilumas ir transnacionalumas yra tik prielaidos, sukuriančios galimybes susiformuoti atvirumo nuostatoms ir jomis grįstam elgesiui, bet tai nėra pakankama sąlyga kosmopolitiškoms tapatybėms atsirasti. Vienuose globaliuose ar transnacionaliniuose laukuose, kaip rodo tyrimai, gali egzistuoti kosmopolitiškumą skatinančios sąlygos, kituose gali vyrauti jų ribojančios aplinkybės. Taigi migracijos tyrimų erdvėje vienas svarbiausių klausimų turėtų būti – kaip, kada, ir kodėl mobilumo patirtis gali tapti lankstaus socialinio kapitalo forma ir sukurti socialinius santykius bei gyvenimus su daugialypėmis tapatybėmis.

Literatūra

1. Amelina, A.; Faist, T. 2012. "De-naturalizing the National in Research Methodologies: Key Concepts of Transnational Studies in Migration", *Ethnic and Racial Studies* 35(10): 1707–1724.
2. Beck, U.; Grande, E. 2010. "Varieties of Second Modernity: the Cosmopolitan Turn in Social and Political Theory and Research", *The British Journal of Sociology* 61(3): 410–443.
3. Beck, U.; Sznaider, N. 2010. "Unpacking Cosmopolitanism for the Social Sciences: a Research Agenda", *The British Journal of Sociology* 61 (Issue Supplement 1): 381–403.
4. Beck, U. 2006. *The Cosmopolitan Vision*. Cambridge and Malden: Polity Press.
5. Calhoun, C. 1997. *Nationalism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
6. Delanty, G. 2006. "The Cosmopolitan Imagination: Critical Cosmopolitanism and Social Theory", *The British Journal of Sociology* 57(1): 25–47.
7. Glick Schiller, N.; Darieva, T.; Gruner-Domic, S. 2011. "Defining Cosmopolitan Sociability in a Transnational Age. An introduction", *Ethnic and Racial Studies* 34(3): 399–418.
8. Gruner-Domic, S. 2011. "Transnational Lifestyles as a New Form of Cosmopolitan Social Identification? Latin American Women in German Urban Spaces", *Ethnic and Racial Studies* 34(3): 430–446.
9. Inglis, T.; Donnelly, S. 2011. "Local and National Belonging in a Globalised World", *Irish Journal of Sociology* 19(2): 127–143.
10. Kuznecovienė, J. 2011. „Išteritorinto identiteto alternatyvos: lietuvių imigrantai Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje“, in *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose*, sud. V. Čiubrinskas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
11. Olofsson, A.; Ohman, S. 2007. "Cosmopolitans and Locals: An Empirical Investigation of Transnationalism", *Current Sociology* 55: 877–895.
12. Roudometof, V. 2005. "Transnationalism, Cosmopolitanism and Globalization", *Current Sociology* 53: 113–135.
13. Saito, H. 2011. "An Actor-Network Theory of Cosmopolitanism", *Sociological Theory* 29(2): 124–149.
14. Štutininė, I. 2011. „Lietuvių migrantų tautinio identiteto transformacijos: tarp aktualizavimo ir asimiliacijos“, in *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose*, sud. V. Čiubrinskas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
15. Vertovec, S. 2004. "Migrant Transnationalism and Modes of Transformation", *International Migration Review* 38(3): 970–1001.
16. Wimmer, A. 2008. "The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: A Multilevel Process Theory", *American Journal of Sociology* 113(4): 970–1022.

JOLANTA KUZNECOVIENĖ

Methodological nationalism and neo-cosmopolitanism in migration studies

Summary

This article examines the sociological definitions of the cosmopolitanism concept and the advantages of methodological applications of cosmopolitanism in migration studies. By defining the methodological cosmopolitanism as research that is based on individuals, who not only bind themselves nationally and / or transnationally but who also at the same time see themselves as global participants, the article states that cosmopolitanism creates an opportunity to understand not only the national / transnational bonds but also various situations, places, spaces and contents where they are understood as irrelevant. In view that mobility and transnationality are insufficient conditions in forming cosmopolitan identities, the article suggests in the migration studies to look for answers to questions such as how, when and why a mobile experience can become a form of flexible social capital and create social relationships and lives with multifaceted identities.

Key words: methodological cosmopolitanism, methodological nationalism, globalization, multifaceted identities